

Hajnáczy Tamás

„Kisebbségek kisebbsége”

Óhidy Andrea: *A halmozottan hátrányos helyzetből a diplomáig
Tíz roma és cigány nő sikertörténete a magyar oktatási rendszerben*

/Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok, 37./ Pécs: Pécsi Tudományegyetem
BTK NTI Romológia és Nevelésszociológia Tanszék, 2016. 189. old.

A cigány nőket sokszor jellemzik a címben szereplő szókapcsolattal, mely legalább annyira elterjedté vált szakmai körökben, mint azon közkeletű megállapítás, hogy a magyarországi cigányság a „rendszer-váltás vesztese”. A társadalomtudományokban mindinkább előretörő gender-szemlélet sokadszorra is felhívta a figyelmet arra, hogy a cigány nők helyzete még a cigány férfiakénál is kilátástalanabb. A kötet arra keresi a választ, hogy ki lehet-e törni ebből a helyzetből, és ha igen, akkor miképpen.

Óhidy Andrea kötetében tíz cigány nő sikertörténetét kívánta bemutatni a velük készített narratív életrajzi interjúkon keresztül. Elsősorban arra a kérdésre kereste a választ, hogy ők mi módon tudták leküzdeni a szociális helyzetükből és az etnikai, nemi hovatartozásukból fakadó hátrányaikat. A megkérdezettek háládmódszerrel választotta ki, majd az interjúkat – gazdag elméleti tudásra hagyatkozva – a bevezető tanulmányában gondos elemzésnek vetette alá. A Szerző által megszólaltatott cigány nők szinte kivétel nélkül egyetemet végeztek, sőt többen doktori iskolába is jártak. Felsőoktatási tanulmányaikat követően eredményesen elhelyezkedtek a munkaerőpiacon, többen az egyetemi katedráig vitték.

A könyvben bemutatott cigány nők egy részének gyermekkorára a cigánytelepek, a gettósodó falvak és a szegregált településrészek világa határozottan rányomta a bélyegét. Aki ide született, annak kikövezett útja vezetett az úgynevezett cigány-osztályokba, iskolákba, ahonnan a következő és egyben utolsó állomást a tartós munkanélküliség jelentette. A hiány és

a nélkülözés jellemezte mindennapok a teljes kilátástalanság érzésével kecsegtettek, ami a közösségi, családi és az egyéni kitörési utakat teljesen elhomályosították a tanulásba vetett hittel egyetemben, melynek jelentőségére a következőképpen hívta fel a figyelmet az egyik interjúalany: „*Ahogy nekem se volt önbizalmam, a cigányok nagy többségének sem, és a szülőknek is hiányzik a bizalma, hogy a gyerek képes erre és egyáltalán értelmes és ebből meg lehet élni és mire jó ez.*” (83. old.) A családi háttér sem kedvezett a cigány nők egy részének, ahhoz, hogy elinduljanak egy olyan életpályán, ami egyszerre tűnt távolinak és bejáratatlannak számukra. Ugyanis több esetben a szülők nyolc vagy kevesebb iskolai osztályt végeztek, sőt némelyikük írni-olvasni sem tudott, a munkanélküliség pedig egyáltalán nem számított kivételesnek. A mindennapi nehézségek mellett azzal is lehetett találkozni, hogy az előítéletek, berögződések miképpen keserítették meg az életüket. Megemlítendő az az emblemikus eset, amikor az egyik cigány nő első egyetemi napján a jobb és bal oldalán lévő székekre egy csoporttársa sem ült le a zsúfolt előadóban, holott sokaknak még állniuk is kellett. Az oktató, látva a helyzetet, azt mondta, hogy ő „*rasszistákat nem tanít*”, és az ajtót becsapva kiviharzott a teremből. Ugyanakkor többen beszámoltak a cigányság körében élő sztereotípiákról is, például az egyik interjúalany nagymamája rendszeresen azt hajtogatta, hogy lányunokái „*mind kurvák*”, mert reggel elmentek otthonról és csak este jöttek haza, holott iskolába jártak. Egy másik interjúalany szintén a továbbtanulás efféle otthoni megítélésére hívta fel a figyelmet: „*Elképzelhetőnek tartották, hogy*

egy fiú tanuljon, de az sem volt általános, mert a fiúk az istenért nem akartak tanulni. Dolgozni se nagyon, de az, hogy egy lánynak legyenek ilyen ambíciói, az egyenlő volt a kurvasággal konkrétan. Úgyhogy emiatt választanom kellett a családom, vagy egy olyan élet között, amit én elképzelek magamnak.” (167. old.) A bemutatott cigány nők másik része jóval szerencsésebb helyzetből indult az életben, a szülők szakmával, érettségivel vagy diplomával rendelkeztek, az állástalanság ismeretlen fogalom volt számukra, továbbá a nem cigány lakosság között éltek, melynek jelentőségéről ekképpen szólt egy másik megkérdezett: „Ha a cigánytelepen maradok, vagy szegregált környezetben, ahol nem lett volna rálátásom a másfajta életre, akkor valószínűleg nem alakul ki bennem az a fajta nyitottság, érdeklődés, mint ami rám jellemző. [...] Volt lehetőségem látni, hogy milyen az orvos gyereke, a tanár gyereke, a műszerész gyereke, a takarító gyereke.” (147. old.)

A szociális helyzettől függetlenül a kötetben bemutatott cigány nők egyöntetűen arról is beszámoltak, hogy folyamatos biztatást kaptak családjuktól és egyes iskolai tanáraiktól. Az utóbb említettek fontosságára kiváló példával szolgál, hogy több esetben életre szóló barátságok szövődtek a pártfogó oktató és az interjúalany között. Különösen a szegregáltan élő, szerényebb anyagi helyzetűeknek váltak nélkülözhetlenné a támogató szavak, hiszen tágabb környezetükben vagy esetleg otthonukban nem volt hagyománya az ilyen irányú ambíciók megerősítésének. Mindezek mellett a személyes motiváció meglétének tulajdonítottak jelentős szerepet az interjúalanyok, mely például az egyik személynél az apának való megfelelés vágyából fakadt: „Az a sztori, amit az én édesapám többször elmondott, amikor már tudatosabb voltam, hogy negyedik lányként engem már csak azért hoztak haza a kórházból, mert én olyan szép voltam, de hát valójában kisfiút akartak, és nyilván ez határozta meg, hogy folyamatosan be akartam bizonyítani, én is életképes vagyok, és megmutatni, hogy nem volt kár engem hazahozni a kórházból.” (73. old.) Vagy éppen egy olyan élettapasztalatból eredt az elszántság, ami határozott lépésekre sarkallta az egyik megkérdezettet: „Nagyon-nagyon nem szerettem ott

dolgozni, és azóta is az egyik motivációm az, hogy tanulni, tanulni, mert ha nem, akkor csak a McDonald’s-ba mehetek el dolgozni, és az nagyon rossz.” (106. old.) A külső és a belső motiváció számtalan megnyilvánulási formái mellett az interjúkból kirajzolódó kép egyértelműen rámutatott arra, hogy a támogató szervezetek, intézmények szintén meghatározónak minősültek az egyéni karriertörténetek szempontjából. A fiatalabb korosztály esetében mindenekelőtt megemlítendő az anyagi vagy érzelmi biztonságot nyújtó Gandhi Gimnázium és a Pécsi Tudományegyetem Romológia Tanszéke. Továbbá jelentős segítséget jelentett a Rácz Aladár Közösségi Ház vagy a Romaversitas Alapítvány, melyek ösztöndíjat és serkentő társaságot nyújtottak a diákoknak. A rendszerváltást követő években életre hívott kezdeményezések nemcsak az imént említett célokat szolgálták, hanem a cigány identitás megerősítésére is törekedtek. A szocialista korszak derekán született cigány nők interjúiban helyenként visszaköszön egyfajta Kádár-rendszer iránti nosztalgia. Az egyént támogató szervezetek, intézmények helyett az általános mobilitást, a szinte teljes foglalkoztatást és együttélési mintákat tartották meghatározónak felívelő életük vonatkozásában.

A cigány nők sikeres mobilitásukkal vagy annak egyes állomásaival kapcsolatban kétségeiket is megfogalmazták. Például az egyik interjúalany nem felejtette el a sok jó mellett azt sem megemlíteni a Gandhi Gimnáziumban töltött éveiről, hogy sokszor úgy érezte magát, mint egy „állatkertben”, az újságírók és látogatók hada miatt. Míg a Romaversitas Alapítvány egyik ösztöndíjasa pont azt rótt fel, hogy őt egyszer sem emelték ki nyilvánosan, amit annak tudott be, hogy csak az egyik szülője volt cigány származású, illetve nem számított elég „meghatónak a története”. Vagy egy másik cigány nő egyenesen „díszcigánynak” érezte magát bizonyos életszakaszában, volt, aki pedig folyamatosan azon vívódott, hogy a sikerét kizárólag magának vagy csak a támogató rendszereknek köszönheti. A cigány fiatalok gyors mobilitásával kapcsolatban általánosságban pedig az alábbi kritika is megfogalmazódott: „Mindemellett azt is érzékelem, hogy valami mégsem működik jól, hiszen sokat dolgozunk azért, hogy

legyenek diplomásaink, és pont azért, mert nincsenek mindenhol, mert mutatóban vannak, ezért nem adunk teret ezeknek a fiataloknak dolgozni, merthogy azonnal fontos helyekre tesszük őket. Ezért az a fajta munka, ami kell ahhoz, hogy megerősödjön, hogy ő jól csinálja és ha úgy tetszik, létráról létrára jusson följebb, az nincsen hiszen

azonnal feltesszük a felső polcra őket.” (84. old.) Végezetül előfordult olyan is, aki azt sérelmezte, hogy azért, mert cigánynak született, miért kell mindig a cigánysággal foglalkoznia, és értetlenül állt azzal szemben is, hogy származásának miért is kéne legitimálnia szakmai jártasságát.

Szále László

Muzsikus cigányok – zene és bona

Cigányzenészek harca a két világháború közötti Magyarországon.

Szerk. Hajnáczy Tamás. Budapest: Gondolat Kiadó, 2019.

A modern világ sok régi szakma alól kihúzta a talajt, de talán egyiké sem volt olyan drámai feleslegessé válás, mint a muzsikus cigányoké. Ők amúgy is a magyar társadalom egyik legérdekesebb csoportja. Jó ideje az az egyik fő jellemzőjük, hogy tudnak valamit, amire nincs szükség. Szakmájuk van, hivatásuk van, de a többség nem tud megélni belőle. Jellemzőjük még, hogy roma és magyar identitásuk egyformán erős. Önmeghatározásuk: romungro. Ezzel is megkülönböztetve magukat a többi roma csoporttól s a magyaroktól is. Azt a zenét pedig, amellyel hírüket, népszerűségüket szerezték, a világon mindenütt cigányzenének hívják, miközben az valójában magyar zene, ahogy Bartók nevezte: népies magyar műzene.

Róluk jelent meg egy látszólag száraz, unalmas, valójában igen érdekes könyv. Száraz, amennyiben forráskiadvány: törvény- és rendeletszövegek, jegyzőkönyvek, beadványok, kiáltványok, névsorok, beszédek, viták, cikkek vannak benne. Pusztán tények, adatok. Ám e szövegek nagy részének – különösen a beszédeknek, cikkeknek – nem a tartalma a tény, hanem a léte: ekkor és ekkor jelent meg, vagy ezen és ezen a közgyűlésen mondták el. Ilyen értelemben a vélemény is tény, amennyiben elhangzott vagy kinyomtatták. Ekképpen pedig egyáltalán nem unalmasak,

ellenkezőleg: rendkívül színes és érdekes képet rajzolnak föl a cigányság életviszonyairól és a cigányzenészek két világháború közötti küzdelmeiről – az elismerésért, a munkáért, a megélhetésért.

Tanulságos lehet mindenki számára, akit a muzsikus cigányság élete érdekel, ugyanakkor nélkülözhetetlen forráskiadvány a cigányzenével és -zenészekkel foglalkozó írók és kutatók számára, bár csak húsz év anyagát dolgozza fel.

A kötetet Hajnáczy Tamás szerkesztette. A fiatal kutató azzal hívta fel magára a figyelmet az elmúlt években, hogy mellőzi a – cigány témában oly gyakori – harcos-publicisztikus megközelítést, s terepmunkával, a történeti források összegyűjtésével, közreadásával igyekszik hozzájárulni a romakérdés össztársadalmi megoldásának megalapozásához. Bevezető tanulmánya tömör összefoglalást ad a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesületének harcairól, melyek mindig a megbecsülés és a megélhetés körül forognak. Mint mindig, mindenhol a cigányság sok évszázados történetében.

Perlekedik az Egyesület a hivatalokkal a számukra kedvezőbb rendeletekért, s hogy hatósági védelmet kapjanak az ízlésrontó idegen és kontár invázióval szemben. Harcol a Rádióval a méltóbb közvetítési díjakért, és állandó